

Összetett növényneveink *ló-* előtaggal 1.

Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály 1807-ben, Debrecenben megjelent műve, a „Magyar Fűvész Könyv” a magyar terminológia és nómenklátúra úttörő vállalkozása, nagyhatású alapműve. 3161 növényt sorolnak föl. Fontos föladatnak tekintik a „nevekben még szükséges jobbításokat”. Azoknak a növényeknek, amelyeknek „alkalmatlan vagy bitang nevek vólt, azoknak alkalmatossabbat kellett adni ...” (MFűvK. Előljáró Beszéd VI.). Legjobb szándékaik ellenére sem sikerült azonban minden törekvésük; néhány módszerük nem szerencsés. Ezek közé tartozik az az eljárás, amely – többnyire a növény latin nevének segítségével – az addig széles körben ismert, a nyelvjárásokban használatos korábbi neveket új szóalkotásokkal próbálta helyettesíteni. Elsősorban talán az állatneves növényjelölések kiküszöbölése céljából, hiszen mint egy korábbi, még a Magyar Fűvész Könyv előmunkálatait tükröző Jelentésben, illetve Toldalékban írják: „az ilyenekkel éppen nem vagyunk meg elégedve; mert hogy valami állatnak tagja fűnek, még pedig Nemnek mondódik, a’ nem egyéb csak zürzavar”. Többnyire kifejező, metaforikus elnevezéseket próbáltak meg lecserélni, így például a náluk is – társnévként – felsorolt találó *rák-farkfű* ’Pimpinella’ nevet *tömjénes pimpinellára* (209), a felhasználásra utaló *bolha-halál* ’Conysa squarrosa’ kifejezést *berzedt kónisra*, a szintén régi alakleíró *borjúorrt* ’Antirrhinum majus’ *aranyevő pinyőre* változtatták. Az ilyen növénynevek elidegenednek a köznyelvtől és nem is kifejezőek. Például a növények hasznavehetetlenségét kifejező *kutya* vagy *disznó* előtagú nevek szerintük szintén kiküszöbölendők, helyettük *tzérnaágú válupikk*, *fekete tsutsór*, *ligeti тұrtszirom* és *portsin tzikkszár*-féle terminusokat javasoltak. A népnyelv azonban mindmáig megőrizte a régi, több évszázados, spontán névadású nevek többségét, melyeket a szaknyelv szintén számontart.

A *ló-* előtagú összetett növénynevek többségének (kivéve egyes takarmánynövényeket) természetesen nincs közük az *Equus caballus*hoz, a jelzői előtag itt a méretre utal: vagy az egész növény nagyságára, vagy csak a gyümölcs, a mag, a virág méretére. A *ló* jelző olyan növények megkülönböztető nevébe kerül, melyek a maguk nemében nagyobbak a többinél. Akár néhány *ló-*val kezdődő állatnevünkénél, melyek az utótag jelölte többi állatnál jóval nagyobbak, azaz a *ló* egyet jelent a nagynak, kiterjedtnek a fogalmával. Említhetjük a *lótetű*, *lócsér*, *lódarázs*, *lóbogár*, *lóféreg*, *lóbögöly*, *lóhangya*, *lólégy*, *lópíóca* elnevezéseket. A nagytestű lovat állították mértéknek. (Ma már inkább a mamut, vagy elefánt az ilyen típusú jelzői előtag.) *Ló-* előtagú összetett szavak a botanikában még sokkal számosabban fordulnak elő. Az előtag másik funkciója a megkülönböztetés: azt fejezi ki, hogy az illető növény, vagy növényrész emberi fogyasztásra értéktelen.

lóánizs J: *Seseli hippomarathrum* (MNöv. 181). A szilkés gurgolya népnyelvi társneve. A *seseli* 'édeskömény' régi görög növénynév. A *hippomarathum* (< gör. *hipposz* = ló) pedig a németben is a *Pferdefenchel* (PbF. 217), azaz a 'lóédeskömény' neve. Az összetett szó *ánizs* utótagja 1470-ben már fölbukkan a magyar írásbeliségben: „Anisum: Anis” (CasGl. 7). Nemzetközi vándorszó, az olasz, francia, szlovák, angol, német megfelelők végső soron szintén görög eredetűek, a k. lat. *anisum* közvetítésével.

lóbab J: *Vicia faba* (MNöv. 119). R. 1780: *lóbab* 'Vicia faba' (Phytologicon 100), 1783: *ló bab* 'Faba minor' (NclB. 404), 1791: *ló-babot* (EWUng. 902), 1865: *lóbab* 'nagyszemű bab' (CzF. 3), 1895: ua. (Pallas 11: 600), 1911: ua. (Nsz. 181). N. MTsz. 1: 1346: *ló-bab* 'nagyszemű bab' (Bars m.) | MNy. 39: 252: *lóbab* (Kürt) 'Vicia faba'. A tudományos elnevezésben a latin *faba* 'bab' jelentésű. A régi római *vicia* növénynév pedig a 'vetési bükköny'. A *faba* volt az ókor néptápláléka. A görögök megismerkedtek egy Keleten honos természetett babbal is, melyet Theophraszosz *dolichosz* néven ismertet. A görögök névadásának a fajta hosszú hüvelye volt az alapja. Dioszkuridész is erre céloz a későbbi *phaselosz* elnevezéssel (ez a hosszú, keskeny csónak görög neve). Ez a terminus azután római *faseolus* alakjában terjed el később; vö. Jámbor Lajos rendeletében *fasiolus* (Capitulare de villis. 795-ben), illetve az újkori ol. *fagiolo*, ném. *Fisole*, illetve a m. *paszuly* és *fuszulyka* stb. Linné az amerikai babra ruházta végül a *Phaseolus* nevet, és ezzel az ókor és a középkor mindkét babnövényének az emléke is kiszorult.

Az összetétel *ló-* előtagja itt egyrészt arra utal, hogy a mag nagyobb méretű (N. *nagybab*, *vastagbab*), másrészt arra, hogy az ókorban oly népszerű fajta, a *Faba*, melyet a az újkorig Európában is fogyasztottak, eltűnt az ember étrendjéről. Az Amerikából származó babfajta lett néptáplálék, a XVIII. sz. végén a *lóbab* állati takarmány lett. Rosszabb fajta babnak tartották, amint ezt a társnevek is mutatják: *disznóbab*, *babó*, *öregbab*, *tótbab*. Az összetétel *bab* utótagja szláv jövevényszó nyelvünkben. A végső forrás a római latin *faba* 'bab' szó, melyből a sp. *hava*, a fr. *feve*, a ném. *Bohne* és a szláv *bob*, *babo* is származik. A *lóbab* megfelelője az oroszban a *konszkije boby* 'Vicia faba' (MO. 449), a csehben *bob obecný*, az angolban *horse bean* (LWb. B0616), és a németben is, vö. *Pferdebohne* 'ua.' (M. 416).

lóbabó J: *Vicia sativa* (MNöv. 185). A takarmánybükköny egyik társneve.

lóbárzsing J: *Salvia pratensis* (MVN. 6). R. 1911: *lóbárzsing zsálya* 'Salvia pratensis' (Nsz. 181), 1922: *lóbárzsing* 'ua.' (Nyr. 51: 28). N. MTsz. 1: 104: *bárzsing*, 1: 1346: *ló-bárzsing* (Csallóköz) 'ua.' | MNy. 23: 252: *lóbárzsing* (Kürt) 'Nepeta cataria' | uo. 590: ua. (Páka) 'Salvia pratensis' | NyF. 38: 33: ua. (Szigetköz) 'kerti virág'. A N. *bárzing*, *bárzsing*, *bácsing*, *bárzsing* utótag nyelvünkben 1664-től adatható növénynevünk. Talán összefügg az 'állati gyomor, állati bél; nyelőcső' jelentésű *bárzsing* szavunkkal. A névadás motivációja ismeretlen.

lóbenge J: *Hippophaë* (Nsz. 181). Latin neve, a *hippophaë* (< görög *hipposz* = ló; *pheosz* = bogáncs) szúrós növényt jelöl.

lóborsó J: 1. hólyagos csüdfű; 2. bükköny (MNöv. 119). R. 1780: *ló borsó* 'Vicia sativa' (Phytologicon 99), 1783: *ló-borsó* 'ua.' (NclB. 403), *hólyag ló-borsó* 'Astragalus' (uo. 405), 1798: ua. (Veszelszki 442), 1801: ua. (Éder 70), 1807: *ló-v. abrak-Borsó* 'ua.' (MFüvK. 414), 1808: *ló borsó* 'ua.' (SI. 235), 1834: *ló-borsó*

'lednek' (Kassai 3: 294), 1865: ua., 'N. *abrakborsó*' (CzF. 3: 1514), 1911: *lóborsó* 'Vicia' (Nsz. 181). Éder (70) szerint Benkő József szóalkotása. Ennek csak látszólag mond ellent a Molnár Jánosnál való korábbi fölbukkanás, hiszen ő Benkő kéziratát annak a Magyar Könyvház első kötetében való megjelenése előtt ismerte. Eredetileg a *lóbab* szinonimája volt, Kassainál már – névátvitellel – 'lednek' jelentésű. Az ótörök eredetű *borsó* [vö. ujj. *burčaq*, oszm. *burčak* 'borsó', tat. *borčak*, *burčak*, valamint mong. *burčay* (TESz. 1: 350)] utótag 1395-től adatható a magyar írásbeliségben: „borfo” (BesztSzj. 478).

lóbükköny J: *Vicia faba* (Priszter 110). A *lóbab* társneve, a névadási szemlélet magyarzatát lásd ott. A *bükköny* utótag bajor-osztrák eredetű korai átvétel nyelvünkben.

lócérna J: *Medicago sativa* (SzegFüz. 2: 162). N. NyF. 29: 31: *lúcérna* (Bihar m., Jánosfalva) 'lucerna' | ÚMTsz.: *lócérna*. Erdélyben, Szászfenesen a *Tetragolobus siliquosus* neve is (SzegFüz. 2: 166), továbbá Kalotaszegen Jegenyén a *lócérna*, Körösfőn, Magyarbikalon és Vistán a *lúcérna* 'Medicago sativa' (Péntek–Szabó 254) a használatos nyelvjárási név. Népetimológiai alakulat; a lovak egyik legjobb takarmánynövényének *lucerna* nevéből (> *lúcérna* > *lócérna*). *Lucerna* szavunk [R. 1774: *Lutzerniai Here*, 1782: *lucernai lóhere*, 1795: *lucerna* (MNy. 58: 363)] forrása a német; vö. ném. *Luzerne* 'ua.' [< provanszál fr. *luzerne* 'ua.' (Kluge, EtWb. 450)]. Megvan a legtöbb európai nyelvben.

lócinkóta J: *Euphorbia cyparissias* (MNy. 45: 219). A Komárom megyei Martos község nyelvében – a *kutyatéjcinkóta* mellett – a *kutyatej* társneve. Az összetett szó *cinkóta* utótagja bizonytalan eredetű, talán latinból ferdített?

lóciprus J: *Juniperus sabina* (MNöv. 78). R. 1807: *ló tziprus* 'ua.' (MFüvK. 545), 1884: N. *lúcziprus* 'ua.' (Nyr. 13: 235). A henyé boróka, R. 1807: nehézszagú boróka, Tziprus fenyő (MFüvK. 545) egyik népnyelvi elnevezése a *lóciprus*; minden bizonnyal a régi – már Pliniusnál is felsorolt – latin *juniperus* elnevezésből keletkezett népetimológiai alakulat.

lócitrom J: *Roßapfel* (NéprÉrt. 20: 28). Az 1928-ból való adat tulajdonképpen 'körte' jelentésű és az értelmezésben szereplő ném. *Roßapfel* 'ua.' mintájára keletkezhetett, amely szó szerint 'lóalma'. Az összetett szó *citrom* utótagja latin eredetű a magyarban; a lat. *citrum* botanikai műszóként bekerült az európai nyelvek szókészletébe.

lócipafa J: Zala megye: lepényfa (MNöv. 119). R. 1881: N. *lúcipa fa* 'Gleditschia' (Nyr. 10: 332), 1911: *ló csipa* 'ua.' (Nsz. 181). N. Nyr. 10: 332: *lúcipafa* 'ua.' (Vas és Sopron m.) | SzegFüz. 2: 160: *lócipa* (Zalaszegvár) 'Gleditschia triacantha'. Beke (8) a *csupák* (Csanád m., Kunágotán 'Gleditschia triacanthos termése') elnevezéssel hozza összefüggésbe. A mag körül édes nedv van, melyet a gyerekek szívesen szopogatnak, és néhol édesfának is nevezik, vö. NyF. 34: 73: *idősfa* (Veszprém m. Lovászpátona), termését pedig *szentjánoskenyérnek* (Szatmár m., MNy. 17: 146). Jávorka Magyar Flórája szerint *zsidócsipa* neve is van a népnyelvben, ezért Beke (i. h.) véleménye helyes lehet: „a *csupák* a *csipa* szó származéka, melynek a régi nyelvben *csopa* alakja volt”.

lóciperke R. 1899: N. *lócseperke* 'Psalliota arvensis' Veszprémben (TermTudKözl. 31: 146). Nagytű gombafajta elnevezése. Az összetett szó *csi-*

perke utótagja valószínűleg szláv kölcsönszó a magyarban, már 1584-től adatható: *chöpörke* (NomPann. 5).

lődió R. 1780: *ló-dió* 'Juglans nuxfruétu maximo' (Phytologicon 90), 1783: ua. 'Juglans regia' (NclB. 424), 1808: *ló dió* 'Species maximo nucis juglandis' (SI. 235), 1911: ua. 'Juglans regia macrocarpa' (Nsz. 181). Az átlagosnál nagyobb szemű dió elnevezése. Hasonló névadási szemléleten alapul a német *Pferdenuß* 'ua.' (M. 417) tükörszó is. A latin *juglans* [< lat. *jovis* = Jupiter (genitív); *glans* = makk], tulajdonképpen 'Jupiterdió' jelentésű.

lőeper R. 1838–45: N. *lovaseper* 'Fragaria; erdei eper' (Gáspár 18). Nyilván különösen nagyszemű fajtát jelölő népi gyümölcsnév Erdélyben. *Eper* szavunk – korábbi német származtatásával ellentétben – ősi örökség az ugor korból, vö. vog. P. *äperex*, AL. *äprä*, *äpréx*, T. *äprijéx*, *äpérjéx* 'földieper' (TESz. 1: 774).

lőfark J: *Asparagus officinalis* (MNöv. 171). R. 1500 k.: *istenloafarka* 'spárga' (CasGl. 83), 1807: *lőfark* 'ua.' (MFüvK. 232), 1843: ua. (Bugát 284), 1911: ua. (Nsz. 181). A névadás motivációja a spárga ágasbogas, buglyos szára volt. A spárga régi társneve is hasonló szemléletű, ma is használatos még; vö. *istenlova-farka* (MNöv. 171). A régi görög *asparagusz* (< gör. *spargaein* = rügy) növénynév arra utal, hogy a spárga erősen rügyezik, dúsan hajt a földből. A *lőfark* ma a zöld-spárga neve.

lőfarkfű J: *Equisetum palustre* (MF. 18) és vízi-lőfark (MNöv. 119). R. 1604: *lofarkfű* 'Equisetum, Hippuris' (MA.), 1708: *lőfark-fű* 'ua. és Anabasis' (MA. 138), 1762: *ló fark fű* 'Equisetum' (PP. 904), 1775: ua. (Csapó 270), 1780: *lőfark-fű* 'ua.', *vízi lő-fark-fű* 'E. fluviatile' (Phytologicon 85), 1783: *ló-fark-fű* 'E. arvense' (NomVeg. 430), *vízi lő fark-fű* 'E. fluviatilis' (NclB. 429), 1798: *ló-fark-fű* 'Equisetum... Hippuris' (Veszelszki 205), 1807: *lőfark ússzakáll* 'Hippuris; vízi lőfark' (MFüvK. 595), 1815: *ló-fark úsz-szakál* 'Hippuris vulgaris' (Kassai B 238), 1831: ua. (Kreszn. 2: 20), 1834: *ló-fark-fű* 'ua.' (Kassai 3: 294), 1835: *ló fark fű* 'Equisetum hyemale' (uo. 4:17), 1843: *lőfarkfű, lőfarkűfű* 'ua.' (Bugát 284), 1845: *lőfark* (Műsz. 307), 1865: *lőfarkfű* 'Hippuris, Equisetum vulgare' (CzF. 3: 1521), 1872: *lőfarkússzakáll* 'Hippuris vulgaris' (FKézK. 89), 1881: *lőfarkfű* 'Juniperus sabina' (Nyr. 10: 414), 1911: ua. 'Equisetum' (Nsz. 181). N. NyIrK. 11: 145: *lőfarok* 'ua.' (Szováta-Szakadát) | ÚMTsz. 3: 884: *lőfarok* (Dicsősztmárton) 'Equisetum arvense', *lőfarokbúrjány* (Csombord) 'gyomnövényfajta' | Pallas 11: 612: *lőfarkfű* (Erdély) 'Equisetum arvense' | SzegSz. 2: 53: ua. | Szabó–Péntek 138: *lőfarok* (Ludas, Mezöpanit, Vajdakamarás), *lőfark* (Árapatak) 'ua.' | Zelnik 17: *ló-farok* (Lésped) 'ua.' | MNy. 23: 263: *lőfarok* (Magyarlapád) 'ua.' | Ethn. 87: 207: *mocsári lőfarok* (Háromszék) 'Equisetum palustre' | SzegFüz. 2: 159: *lőfarok* (Székelyudvarhely) 'Equisetum meddó egyénei', 166: *lőfarkú szattyú* (Györgyfalva) 'Tussilago farfara'. Ez a növénynevünk a zsurló nyári zöld meddóhajtásának a külsejét írja le; a hajtást sok vékony elágazó száracskájával a ló farkához hasonlítják. A magyar elnevezés pontos nyelvi megfelelője a latin *equisetum*-nak (növénynév Pliniusnál < lat. *equus* és *saeta*, *seta* 'állatszőr, sörte'), a görög *hippuris*-nak (növénynév Dioszkuridésznél), illetve a német *Pferdeschwanz*, németalföldi *paardestaart* (M. 240) szavaknak. Vö. még r. *coada calului* 'Hippuris vulgaris' (Weeds 838) [R. 1783: *kodá káluluj* 'ua.' (NomVeg. 430)], ném. *Wasserroßschwanz* (NclB.

429), *Roßschwanz*, fr. *queue de cheval* 'ua.' (MNY. 86: 173). Ezek is a *hippuris* (< gör. *hipposz* = ló; *ousz, oura* = fark) 'lófark' névre vezethetők vissza. De – a motiváció alapján – hasonlítják a zsurlót egyéb állatok farkához is, például ném. *Fuchsschwanz, Schaafschwanz, Rattenschwanz, Katzenschwanz* (M. 240), azaz 'róka-, valamint birka-, patkány-, macskafark'. Az *Equisetum* és a *Hippuris* neve a magyar írásbeliségben korábban: R. 1544: *tal moso fiuet* (Oklsz. 953) és 1689: *kannamoso fü* (uo. 446). Ezek a német *Zinnkraut, Kannenkraut* (M.) mintájára keletkeztek. A növény fent említett meddőhajtásának az edénymosásban való felhasználására utalnak.

lófenyő J: *Pinus nigra* (Péntek–Szabó 325). A Kalotaszegen, Vistán (uo. 269) használatos névben a ló farkához hasonlítják a *Pinus nigra* ágait. *Fenyő* szavunk [R. 1231: *feneufa* 'tülevelű fa' (MNY. 22: 67)] a finnugor kori *feny-* alapszó származéka.

lófinggomba R. 1783: *lófing* 'pöfeteg gomba' (NclB. 432), 1787: *ló fing* 'Lycoperdon bovista' (Mátyus II: 480), 1793: *lófing* (Földi 18), 1843: ua. (Bugát 284). N. ÚMTsz. 3: *lófing* (Felsővisó), *lúfing* (Vasjobbágyi) 'pöfeteggomba' | NyF. 32: 53: *lófing* (Torda) | Nyr. 42: 11: ua. (Fogaras) 'ua.' | MNY. 13: 126: *lúfing* (Szalonta) 'ua.' | uo. 33: 346: *lúfing* (Nagyszalonta, Felsőőr vid.) 'ua.' | Horváth 491: *lófinggomba* (Magyarózd) 'gömbölyű gombafajta' | SzegFüz. 2: 161: *lófing* (Nagykároly, Szászfenes) 'Lycoperdon bovista' | Vajkai 65: ua. (Borsa) | ToNyj. 53: ua. (Torda) 'pöfeteggomba' | Péntek–Szabó 308: *lúfing* (Erdély) 'ua.' | Kótyuk 91: *lúfing* (Kárpátalja, Rát) 'ua.' | BotKözl. 64.1: 24: *lófing* (Kalotaszeg) 'Bovista plumbea'. Földinek komoly kifogása támadt a név ellen, a 'gyermeki, tsúf, alatsónyságot mutató betstelen Nevek' között sorolja fel, melyet „a' Bészedőnek elfelejteni, és a' tanulni kívánó maradéknak Nemzeti Nyelvünk tsúfságára által nem adni” kellett volna. Pedig az ilyen népi növénynevek szemléletesek és kiirthatatlanok. Hangutánzó szó, a *tinótorty, bikafing, bábafing* stb. gombanevekkel rokon. Ez a gombafajta sötétbarna, üszökszerű spóráit a szélben szétpöfögi. A *-posz, -fing, -torty* utótagok azonos jelentésű és funkciójú megfelelői más nyelvekben is megtalálhatók, például a latin tudományos jelentésben, vö. szakny. *Lycoperdon* (< gör. *lykosz* 'farkas', *perdon* 'fing'). Ennek a gombának a németben is *Pferdefurz* (M. 416) azaz 'lófing', továbbá *Weiberfist, Wolfsfist* (NclB. 432) a neve, a románban pedig *besica cálului, besică de cal, băşina cálului* (Péntek–Szabó 308).

lófodorka J: *Mentha* (MNöv. 128). N. ÚMTsz. 3: 884: *lúfodormēnta* (Őrisziget) 'vízi menta', *lófodormēnta* (Csákány-doroszló) 'Stachys officinalis', *lófodormēnta* (Kkság), *lufodormēnta* (Kőszeg-Hegyalja) 'gyomnövény-fajta' | MNY. 4: 32: ua. (Réty) 'Mentha spicata' | MNöv. 128: *lófodormēnta* 'Calamintha clinopodium' | MNY. 33: 347: *lúfodormēnta* (Felsőőr vid.) 'Mentha aquatica' | Kótyuk 77: *lúfodormēnta* (Kárpátalja, Rát) 'Nepeta pannonica'. A *lófodorka* a *fodormēnta* alakváltozata, mely 1570 k. már megvolt a magyar írásbeliségben. A *fodorka* utótagban a *fodor-* szó 'fodros, ráncos felületű' jelentése szerepel. A növényt más nyelvekben is a 'fodros' és a 'menta' jelentésű szavak kapcsolatával jelölik: ném. *Krausenminze*, fr. *methe crépue*, cs. *máta kadeřavá* (TESz. 1: 934). A *mentha* a görög *ménthe* 'egy nimfa neve' szóból származik. A *Calamintha* genusnévben az előtag szintén görög eredetű, a *kalosz* 'szép' jelentésű.

lófogú bab J: Balaton: bagolyborsó (MNöv. 119). N. ÚMTsz. 3: 885: *l'ófogu bab* (Sümeg), *lúfogu bab* (Lovászpataona) 'olyan babfajta, amelynek a szeme a foghoz hasonlít' | BaNyj. 73: ua. 'egyik végén belapult bab'.

lófogú borsó J: foghoz hasonló szemű borsófajta (ÚMTsz. 3: 885). N. uo.: *lófogu borsó* (Szekszárd), *l'ófogu borsó* (Sümeg), *lófogú borsó* (Hódmezővh., Ada), *lúfogu borsó* (Lovászpataona) | BaNyj. 73: ua. 'egyik végén belapult borsó'. Önmagáért beszélő alakfestő elnevezés a *lófogú babbal* együtt.

lófogú kukorica J: *Zea mays convar. indentata /dentiformis/* (MNöv. 119). N. SzegSz. 2: 53: *lófogú kukorica* 'nagy szemű kukorica' | KkSz. 163: *lúfogu kukorica* 'ua.' | Ethn. 87: 218: *lófogu tērēbúza* (Árapatak) 'Zea mays convar. microsperma' | ÚMTsz. 3: 885: *lófogú* (Füzérradvány, Rétköz), *lúfogu* (Magyarókerke) 'kukoricafajta', *lófogu kukorica* (Bátaszék, Écs), *lófogú kukurica* (Bogya) 'ua.', *lúfogú tengeri* (Nagyszalonta, Fényeslitke, Beregszász vid.), *lúfogú tengeri* (Debrecen), *lúfogu tengeri* (H.hadház) 'ua.' | Péntek–Szabó 306: *lófogu* (Bábony, Magyarlétra, Mákó, Váralmás), *lúfogú* (ábony, Inaktelke, Körösfő, Kiskapus, Magyarbikal, Mogyorókerke, Türe, Vista) 'ua.'. Ennek a kukoricának a szemei különösen nagyok, az ékalakú szem csúcsa benyomott, ezért joggal hasonlítják a ló fogához. A *zea* egy gabonafajta régi görög neve, Linné vitte át a Poaceae nemre. Etimológiailag lehetséges a kapcsolat a gör. *ze-ein* 'magasra menni' igével, amely a növény magas növéseire mutat rá. A *mays* pedig perui népnév egy *zea*-fajtának (> ném. *Mais* 'kukorica'). Ugyanezen a névadási szemléleten alapul a német *Pferdezahnmais* 'Zea mays f. dentiformis' (M. 417), azaz 'lófogú kukorica' és a francia *mais dent de cheval* (TESz. 2: 778). Kalotaszegen a *lófogú* megfelelője a románban a N. *dințile călului* (Bica ~ Románbikal, Dretea ~ Derite), *d'înt'e d'e cal* (Straja ~ Gesztrágy), *d'înt'ele călului* (Bedeciu ~ Bedecs) (Péntek–Szabó 306).

lófogú lencse J: *Pisum sativum* (Péntek–Szabó 325). A Balaton-felvidéken nevezik *lófogu lēncsének* (Édes 62) ezt a nagy szemű fajtát.

lófogú szilva J: nagy szemű, vörös szilvafajta (ÚMTsz. 3: 885). Szentlőrinc-kátai adat. A gyümölcs ezt az elnevezést az alakja miatt kapta.

lófüge J: *Carpobrotus deliciosus* (P. 164). R. 1966: ua. 'Mesembryanthemum' (MNöv. 112). A kristályvirág egyik társneve volt. A latin *Mesembryanthemum* elnevezés (< gör. *meszembria* = dél; *anthemon* = virág) a növény azon tulajdonságán alapul, hogy csak a déli verőfényben nyitja ki a virágait. Erre utal német *Mittagsblume* (PbF. 290), azaz 'déli virág' neve is. A *Carpobrotus* genusnevet pedig a növény ehető gyümölcse motiválja, szintén görög eredetű: *karposz* = gyümölcs; *brotosz* = ehető.

lófü J: *Koeleria* (MNöv. 61). A fényperje, fésűperje társneve az Ormánságban (OrmSz.). Német megfelelője a *Pferdegras* 'Apera spica-venti, Arrhenatherum elatius' (M. 416).

lógesztenye J: *Aesculus hippocastanum* (MNöv. 199). R. 1783: *ló-geſztenye* 'Aesculus hippocastanum' (NclB. 361), 1798: ua. (Veszelszki), 1807: ua. (MFüvK. 243), 1808: ua. (SI. 236), 1830: *lógesztenye* 'ua.' (Batsó:Dissertatio 10), 1831: *lógesztenye* 'ua.' (Kreszn. 2: 20), 1834: *lógesztenye* (Kassai 3: 295), 1843: ua. (Bugát 284), 1865: ua. (CzF. 3: 1523), 1895: ua. (Pallas 11: 614), 1911: ua. (Nsz. 181). N. Nyr. 4: 122: *lógesztenye* (Ipoly-Litke) 'vadgesztenye' | Kótyuk 87: *lúgesztinye* (Kár-

pátalja, Rát) 'Aesculus carnea'. Benkő Józsefnél bukkan föl először, a latin *hippocastanum* tükörfordításaként. Az egymással rokonságban nem lévő, de hasonló színű és alakú termést hozó szelídgesztenye és vadgesztenye közötti megkülönböztető név a *bokrétafa* (MNöv. 199) és ez a *lógesztenye* is. Eleinte, körülbelül a XVII. századig a bajor-osztrák eredetű *gesztenye* [R. 1364: „Veniret ad duas arbores vnam videlicet *Geztenyefa*” (Oklsz.), 1533: *geztóne* (Murm. 1312)] szavunk önmagában – minden jelző nélkül – egyedül csak a *Castanea sativa*, illetőleg annak ehető gyümölcsét jelentette. Ekkor azonban, a XVI. és a XVII. század fordulóján a vadgesztenye 'Aesculus hippocastanum' elterjedésével szükségessé vált egy megkülönböztető név. A magyar írásbeliségben először 1801-ben bukkan föl a *vadgesztenye* szó, a Páriz Pápai / Bod-féle szótárban (Dictionarium Latino-Hungaricum) a *gesztenyefa* címszó alatt, majd 1803-ban Márton József német-magyar szótárában a *Roßkastanie* címszó alatt. A Pallas Nagy Lexicona egyik kötetében (1894.) kétféle gesztenyét említ: „*jóféle* v. *szelíd* és *vad* v. *lógesztenyét*”. Maga a *gesztenye* szó tehát nem volt egyértelmű önmagában, s ha pontos, félreérthetetlen meghatározásra volt szükség, megkülönböztető jelzővel kellett ellátni. Ez egyrészt a *szelíd*, ritkábban *jóféle* vagy *édes*, másrészt a *vad*, illetve a *ló* előtag. Megvan a *lógesztenye* elnevezésnek a szó szerinti megfelelője a németben is; vö. *Pferdekastanie* 'Aesculus hippocastanum' (M. 416), *Roßkastanie* 'ua.' (PbF. 68), mely szintén a latin *hippocastanum* (< gör. *hipposz* = paripa, ló; *kasztanon* = gesztenye) tükörszón alapul. Orosz megfelelője a *konszkij kastan* 'Aesculus hippocastanum' (MO. 450).

lógomba J: *Lycoperdon* (ÚMTsz. 3: 888). A lúdposz, lóposzogó társneve. A gomba tudományos latin *Lycoperdon* középkori elnevezése (< görög *lykosz* 'farkas' és *pérdesthai* 'szellenteni', *pordé* 'szellentés') a jellegzetes hangra utal, mely a gomba kipukkadásakor hallható.

lógordon J: Borsod: *Onopordum acanthium* (MNöv. 174). R. 1908: *lógordon* 'ua.' (Zelenyák 14), 1911: *ló gordon* 'ua.' (Nsz. 181), 1925: ua. (MF. 1162). N. ÚMTsz. 3: 888: *lógordony* (Zsip), *laògordony* (uo.), *lógurdony* (To.görgő) 'szamártövis', *ló-gordon* (Aú-T vm., Zemplén vm.) 'szúrós termésű növényfajta' | MNyj. 6: 138: ua. (Felvidék) 'szamártövis'. A szamárbogáncs egyik nyelvjárási társneve a sok közül, hasonneve a *szamárgordon*. Latin *Onopordum* (< gör. *onosz* = szamár; *porde* = szél, felfúvódás) elnevezésében is ez az állatnév szerepel. Alighanem a *lógordon* a növény latin *Onopordon* nevéből „magyarított”.

lógyékény J: *Typha latifolia* (ÚMTsz. 3: 888). N. uo.: *lógyékény* (Kemecse), *lúgyékény* (Cigánd) 'széles levelű gyékény'. A közönségesnél szélesebb levelű gyékény megkülönböztető jelzője a *ló-* előtag. Az utótag pedig ótörök eredetű, a jakut kivételével a törökség minden ágában, valamint a mongolban is megtalálható. A finnugor nyelvek megfelelő szavai [pl. vog. *jakän*, osztj. *jikan*, *jegan*, votj. *šakan* (MSFOu. 21: 96), cser. *tsäyän* 'ua.' (uo. 48: 228)] a tatárból és a csuvasból valók.

lőhagyma J: *Allium*. R. 1662: *lo hagyma* (PróbOrv. 45), 1665 k.: *lo hagjma* (Orv. 167). Az átlagosnál nagyobb hagyma megkülönböztető elnevezése volt a XVII. században. A későbbi forrásokban már nem található.

lőhere J: *Trifolium* (MNöv. 119). **lőherefa** J: *Cytisus*; *Pteleia* (Nyr. 97: 334). **lőherelevél** R. 1873: *lőher-levél* 'lőhernövény hármas, ritkán négyes levele' (Ballagi 2: 196). **lőherepáfrány** J: *Marsilea* (P. 177). **lőheresóska** J: madársóska (MNöv.

119). **lóhere-vajvirág** J: *Orobanche minor* (MNöv. 119). **lóherevirág** J: *Oxalis deppei* (Péntek–Szabó 325). Ezeket az összetett növényneveket lásd a Nyr. 124. évfolyamában (473–5).

lőhunyor J: *Helleborus*. R. 1810: N. *ló-hunyor* 'Clematis erecta' Heves vm. (Kitaibel 166), 1834: N. *ló-húnyor* Borsod, Noszvaly 'Helleborus foetidus' (Kassai 3: 294), 1922: *lőhunyor* 'ua.' (Nyr. 51: 28). N. SzegSz. 2: 55: *lőhunyor* | ÚMTsz. 3: 890: ua. (F.tárkány) 'Helleborus-fajta' | MTsz. 1: 1347: *ló-húnyor* 'Helleborus foetidus' (Heves m., Borsod m., Noszvaly). Az 1395-től adathozható [„polípodia: *humior*” (BesztSzj. 380)] *hunyor* növénynevünk magyar fejlemény; a *huny* ige családjába tartozik. A jelölt növények altató hatásuk alapján kapták a nevet.

lőhúsfa J: *Casuarina stricta* (MNöv. 119). A fa színére utal a név. Az egzotikus fa társneve a *kazuárfa* (R. 1895: Pallas 10: 302). A *Casuarina* magyarítását – a reformkori nyelvújítás szellemében – Barra István kísérelte meg 1841-ben (Növénytan c. könyvében), aki a *sírbú* nevet javasolta. Hiába, elnevezése nem tört be a botanika kézikönyveibe, és persze a köznyelvbe sem. A *kazuár* egyébként madárnév, egy pulykanagyságú, a strucc rokonságába tartozó madár neve. *Casuaris*: lapos mellű futómadár. Tompa dobszólohoz hasonló hangját gyakran hallani az őserdőben. Új-Guinea szigetein a bennszülöttek szelídített kazuárt is tartanak a pecsenyéje miatt. A *kazuárfa* a latin elnevezéssel együtt az egzotikus madár nevével képzett, és a közös élőhelyre utaló növénynév, valamint a fa virgácsos ágacskáit hasonlítják a kazuár tollaihoz. Német neve is *Kasuarine* (Genaust 133). A *Casuarina* szó maláj eredetű, vö. *pohon kasawari*, mely az indonéz *pohon* 'fa' és *kasawari* 'kazuár' (uo.) szavak átvétele. A kemény, tartós fára utal a növény *vasfa* (Pallas 10: 302) társneve. A *marhahúsfa* (R. 1885: uo.) elnevezés motivációja szintén a fa piros színe. *Kengurufa* társneve (Priszter 93) új szaknyelvi szó, minden bizonnyal a német *Känguruhbaum* 'ua.' (Genaust 133) tükörfordítása.

A NEM KÖZISMERT RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

AFE.	=	Priszter Szaniszló: <i>Arbores fruticesque Europae</i> . Bp., 1983.
Andrásfalvy	=	Andrásfalvy Bertalan: <i>Duna menti gyümölcsöskertek</i> . MTA. Dunántúli Tudományos Intézet Évk. 1963.: 53.
Ars Medica	=	Lencsés György: <i>Ars Medica</i> . Kéziratos orvosbotanikai mű. 1570 k.
Bálint	=	Bálint Sándor: <i>A szögedi nemzet I–II</i> . Szeged, 1976–77.
Beke	=	Beke Ödön: <i>Népies növényneveink történetéhez</i> . Szombathely, 1935.
Csapó	=	Csapó József: <i>Uj füves és virágos magyar kert</i> . Pozsony, 1775.
Dioszkuridész bej.	=	Szabó T. Attila: <i>Magyar növény- és gyógyszervek a XVI.–XVIII. századból</i> . Studia Universitatum V. B. Bolyai. Tomus III. Nr.6. Series IV. Cluj, 1958.
Éder	=	Éder Zoltán: Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság. Bp., 1978.
Édes	=	Édes Jenő: <i>A Balatonfelvidéki népnyelv</i> . Bp., 1907.
Erlanger Herb.	=	Az erlangeni Universitätsbibliothek [Egyetemi Könyvtár] latin Herbariumának növénynevei (XVI. és XVII. sz. fordulója).
FK.	=	Beythe András: <i>Fives kőműv</i> . Németújvár, 1595.

- FKézK. = Hazslinszky Frigyes: Magyarhon edényes növényeinek fűvészeti kézikönyve. Pest, 1872.
- Földi = Földi János: Rövid kritika és rajzolat a' magyar fűvésztudományról. Béts, 1793.
- Gáspár = Gáspár János *tájszógyűjteményei*. 1838–45. Bp., 1964.
- Genaust = H. Genaust: *Etimologisches Wörterbuch*. Basel–Boston–Berlin, 1966.
- Gyógyn. = Kovács Levente: *Gyógynövény zsebkönyv*. Csíkszereda, 1996.
- Gyógysz. = *Gyógyszerészet*. Bukarest, 1956–. i. h.: 1991. (35. évf.).
- Herbarium = Melius Juhász Péter: Herbarium a faknac fveknec nevekről, természetekről és haßnairol. Kolozsvár, 1578.
- Horváth = Horváth S.: *Szőlőgazdák könyve*. Bp., 1898.
- Kájoni = Kájoni János *Hasznos Orvoskönyve*. Kézírásos mű 1661-ből.
- Kitaibel = Priszter Szaniszló: *Magyar növénynevek Kitaibel Pál útinaplóiban*. In: OrvTörtKözl. 1984: 3/4.
- Kovács = Kovács Antal: „*Járok-kelek gyöngyharmaton*”. Mosonmagyaróvár, 1987.
- Kótyuk = Kótyuk István: *Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton*. Ungvár–Bp., 1993.
- Kr. = *Neue Kreuterbuch* von Jacob Theodor Tabernaemontanus. Fankfurt a. M., 1588.
- Kreszn. = Kresznerics Ferenc: *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal*. Buda, 1831–2.
- LWb. = *Landwirtschaftliches Wörterbuch in acht Sprachen*. I–II. Prága, 1970.
- M. = H. Marzell: *Alphabetisches Vezeichnis der deutschen Pflanzennamen*. Leipzig, 1957.
- MagyEml. = Molnár Nándor: *A magyar emlős háziállatok neveinek történetéből*. (In: Agrártörténeti Tanulmányok 3.) Gödöllő–Budapest, 1960.
- MF. = Jávorka Sándor: *Magyar flóra*. Bp., 1924–1925.
- MNöv. = Csapody V. – Priszter Sz.: *Magyar növénynevek szótára*. Bp., 1966.
- MO. = Magyar Beck Vladimir: *Magyar–orosz mezőgazdasági szótár*. Bp., 1953.
- Műsz. = Kováts Mihály: *Háromnyelvű fejtő műszótár*. Buda, 1845.
- MVN. = Hoffman K. – Wagner J.: *Magyarország virágos növényei*. Bp., 1903.
- Nagy = Nagy Rózsa: *Adatok a Baranya megyei Nagyváty...* Kolozsvár, 1943.
- NclB. = Benkő József: *Nomenclatura botanica*. (in Magyar Könyvház I.) Pozsony, 1783.
- NomPann. = C. Clusius: *Stirpium nomenclator pannonicus*. Antverpia, 1584.
- NomVeg. = Benkő J.: *Nomina Vegetabilium*. 1781. (in MKönyvh. Pozsony, 1783.)
- NP. = Friedrich Krauss: *Nösnerländische Pflanzennamen*. Beszterce, 1943.
- Nsz. = Cserey Adolf: *Növényiszótár*. Bp., 1911.
- NyF. = *Nyelvészeti Füzetek*. Sorozat. Bp. I. sz. (1902–) 81. sz. (1918).
- Orv. = *Orvosságos könyvecske*. 1665 k. In: Medicusi és borbélyi mesterség. Bp., 1989.
- OrvF. = Diószegi Sámuel: *Orvosi Fűvész Könyv*. Debrecen, 1813.
- P. = Priszter Szaniszló: *Növényneveink*. Bp., 1998.
- PbF. = R. Schubert – G. Wagner: *Pflanzennamen und botanische Fachwörter*. Leipzig, 1988.
- Péntek–Szabó = Péntek J. – Szabó A.: *Ember és növényvilág*. Bukarest, 1985.
- Phytologicon = Molnár János: *Phytologicon*. Buda, 1780.
- Priszter = Priszter Szaniszló: *Növényneveink*. Bp., 1986.
- PróbOrv. = Révay István: *Próbálás bizonyos orvosságok*. 1662. In: Medicusi... Bp., 1989.

- Surányi = Surányi Dezső: *Kerti növények regénye*. Bp., 1985.
 Szabó–Péntek = Szabó A. – Péntek J.: *Ezerjófű*. Bp., 1996.
 Tabernaemontanus = J. T. Tabernaemontanus: *Kräuterbuch*. Frankfurt am Main, 1588. Későbbi kiadása 1731.
 Vajkai = Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a Borsavölgyben*. Kolozsvár, 1943.
 Váli = Váli Mihály: *Házi orvosi szótárotska*. Győr, 1792.
 Veszelszki = Veszelszki Antal: A 'növény-plánták' országából való erdei, és mezei gyűjtemény. Pesth, 1798.
 Weeds = Williams, G. – Hunyadi K.: *Dictionary of Weeds of Eastern Europe*. Bp., 1987.
 Zelenyák = Zelenyák J.: A gyógynövények hatása és használata. Bp., 1908.
 Zelnik = Halászné Zelnik Katalin: *Moldvai csángó növénynevek* [CsopNyelvDolg. 36]. Bp., 1987.

Rácz János

SUMMARY

Rácz, János

Ló 'horse' in compound plant names

Except for some fodder-plants, most compound plant names in *ló-* have nothing to do with 'equus caballus'; the anterior constituent *ló-* normally refers to size. Either to the size of the whole plant, or to that of its fruit, stone, or blossom. The attribute *ló* modifies names of plant species that are larger than others of their kind. Just like with some animal names beginning in *ló*, where the referent is larger than the breed referred to by the posterior constituent on its own. That is, *ló* means 'large' in such names. Examples include *lótetű* 'mole-cricket' (cf. *tetű* 'louse'), *lódarázs* 'hornet' (cf. *darázs* 'wasp'), and a few others. Large-bodied horses were taken as a measure. (Today, the same idea is more often expressed by 'mammoth' or 'elephant'.) Among botanic terms, compounds in *ló-* occur even more frequently. Another function of the anterior constituent at hand is discrimination: it expresses that the plant or part of plant concerned is not fit for human consumption.